

בירורים הארות והערות בדיני ליל הסדר מאת מורנו הגר"ע אויערבאך שליט"א - פנימי*

ערב פסח: א. הכנה למצות והגדת לבנך: יש להשכיב הילדים מבע"י, כדי שיוכל לקיים כראוי מצות והגדת לבנך. דיעוי' במ"ב (סי' תע"ב סק"נ) דצריך לעוררם שלא ישנו עד אחר עבדים היינו וכו' שזה התשובה על שאלת הבן ושם מבו' ענין יצ"מ. ויעו"ע במ"ב (סי' תע"ג סקס"ד) שהביא מהח"א (כלל ק"ל - הסדר בקצרה סעי' ז') בהא דנשים חייבות בהגדה דגם המשרתת מחויבת לשבת בשולחן ולשמוע כל ההגדה. ואם צריכה לצאת לבשל וכו' צריכה עכ"פ לשמוע הקידוש ור"ג אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו וכו' עד אחר שתיית כוס ב'. ונוהגין שגם קוראים להם לשמוע עשרת המכות ע"ש. ולפ"ז נראה שגם לגבי קטנים לכתחילה ראוי שישארו עד אחר הטעמים של פסח מצה ומרור. ובאם א"א כן, ישארו עכ"פ עד אחר עבדים היינו. ומצוי שהילד בא עם האב הביתה ומושך בבגדיו שיסביר לו מה קורה היום בשולחן וכו', והאב כועס עליו, ואומר לו שצריכים כעת להתחיל הסדר, ואינו מרגיש שנופלת מידו מצות והגדת לבנך על שאלת הבן, אלא צריך ליקח הבן ולומר לו שכעת נתחיל הסדר ויסביר לו הכל. [ויעו"ע להלן - מגיד, (אותיות ה' ו') מה שנתבאר בזה לדינא].

ב. הפרשת חלה: יש לזכור להפריש חלה מבע"י. ובשנים שער"פ חל בשבת, יש להפריש בערב שבת. [יש ת"ח שמפריש בקביעות עבור מי ששכח, אבל קשה לסמוך על זה דשמא בשנה זו לא הפריש.] ולכתחילה יש לפתוח השקיות שבחבילות המצות כדי שיהיה מן המוקף, אמנם בספק טבל א"צ מן המוקף כמבואר ברמב"ם (פ"ז הי"ג מהל' ביכורים) שחלת דמאי ניטלת לכתחילה שלא מן המוקף. (ועי' בקובץ תשובות ח"א סי' רכ"ז משכ"ב.) ולפ"ז כשקונים מצות שנאפו תחת השגחה ומחמירים להפריש שנית, מחשש שלא הופרש כראוי, הוי ספק טבל וא"צ מן המוקף.

ג. בדיקת הכפולות: ברמ"א (סי' תס"א ה') כתב שמצה שנתכפלה עד שאין האור שולט שם, אם הוא בפסח אסורה, ואם קודם הפסח, נאסר רק מקום הדיבוק וסביביו כדי נטילה. וכתב המשנ"ב (סקכ"ה) שזהו דוקא בנדבק ממש. ויעו"ע במג"א (ת"ס סק"ה) דמוכח שאין איסור בכפולות אלא בשיעור גדול (כגון ביצה), אבל בשיעור של זרעונים מותר בדיעבד. והו"ד במ"ב (שם סק"כ) וסיים שלכתחילה יש ליזהר גם בזה.

ויעוי' בביאור הלכה (ד"ה זו) שהביא מהחמד משה, שהאיסור הוא דוקא אם אינם דבוקים בנשיכה, והיינו שניתן להפרידם זה מזה, אבל אם דבוקים בנשיכה שכשמפרידם נושכות זו מזו הר"ז מותר דהוי כמצה עבה. אבל לא סמך על זה אלא כשיש עוד צד להקל ע"ש. ובעיקר הדבר יעוי' בחזו"א (או"ח סי' קכ"ב סק"י) שכתב שבמצות שלנו שהם דקות, הא דכפולות אינו מדינא אלא ממנהגא, דאף אי נימא שאין החום נכנס מהר בין הכפלים, מ"מ בזמן מועט נעשה יד סולדת בו, וכיון שהמצות דקות והתנור חם ביותר, ודאי נעשית יס"ב קודם שנתחממה ע"ש. ונוהגים לבדוק את הכפולות בליל בדיקת חמץ.

קדש: א. זמן הקידוש: כתב השו"ע (סי' תע"ב א') שלא יקדש עד שתחשך. והביא המ"ב (סק"ד) בזה ב' טעמים. (א) התרוה"ד כתב שכוס הקידוש הוא ג"כ מד' כוסות, וצריך שיהיה בלילה כמו כל מצוות הלילה. (ב) הט"ז פירש משום דבעינן שיהיה קידוש בשעה הראויה למצה, ומצה הוקשה לפסח שצריך להיות בלילה דוקא. ולפי הטעם של התרוה"ד, ה"ה שצריך שיהיה הקידוש קודם חצות¹. ובאמת כתב הדה"ח שאם לא התחיל עד אחר חצות, כיון שהוא ספק אם הלכה כר"ע שהזמן הוא כל הלילה או כראב"ע שעד חצות, יאכל מצה בלי ברכת המצה, ויברך בפה"ג רק על כוס ראשון, דכל הטעם שמברכים על כל כוס הוא משום שכל כוס הוא מצוה בפנ"ע, ואחר הזמן הוא ספק מצוה, וספק ברכות להקל. ולפי"ז לכאורה ה"ה שאם נתאחר בכוס רביעי עד אחר חצות לא יברך עליו. ובאמת הרמ"א (סי' תע"ז סעי' א') כתב שיקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות. ופי' הגר"א (סק"ו) שהטעם בזה כדי שיהיה כוס רביעי קודם חצות ע"ש. אבל ברמ"א גופיה נראה שהטעם הוא משום ההלל ע"ש.

אמנם למעשה נראה שגם אם נתאחר אחר חצות, צריך לברך על כוס רביעי, כיון שבכוס הג' לא כיון להוציא כוס ד' שהרי רגיל לברך על כל כוס וכוס (כדעת הרמ"א) ולא ידע שיתאחר אחר חצות, וממילא הוי נמלך ובעי ברכה. וגם יתכן שאם כבר התחיל במצוה קודם חצות, מה שממשיך הוא ג"כ מצוה, וכעין שמצינו בפוסקים סברא דאם התחיל התפילה מבעו"י, יסיימנה אפילו משתחשך (עי' בזה בא"א מבוטשאטש סי' רל"ב ובערוה"ש סי' ק"י סעי' ה'). אמנם באופן שידע שיתאחר, יל"ע אם יברך דלטעם הא' בכה"ג אין לברך.

ב. מי מקדש: יש שנוהגים שכל אחד אומר הקידוש בעצמו, ויש נוהגים שבעה"ב מקדש וכולם שומעים. וכ"נ מלשון השו"ע הגר"ז (סי' תע"ג כ"ד)². וכן נהג מרן אאמו"ר זצ"ל. וכן נוהג מו"ח מרן הגריש"א שליט"א. וכל אחד יחזיק במנהגו. ואאמו"ר זצ"ל היה רגיל לומר שכל אחד יגביה כוסו בשעת הקידוש כדי שידעו דאף שיוצאים בקידוש מבעה"ב, מ"מ הוא רק על עצם הברכות, אבל בקידוש על הכוס, הוי קידוש על הכוס שלו ולא על הכוס של בעה"ב. (וכ"ה בשש"כ פמ"ז הערה כ"ו בשם אאמו"ר זצ"ל). ויש לציין דלנוהגים שכל המסובים אומרים הקידוש, בשנים שער"פ שחל בשבת, לא יאמרו הנשים ברכת נר והבדלה אלא רק ישמעו דלכתחילה נשים אינן מבדילות דהן בספק חיוב כמבו' ברמ"א (סי' רצ"ו סעי' ח').

ג. אמן דשהחינו לנשים: יעוי' במ"ב (סי' רס"ג סקכ"ג) שכתב דבהדלקת נרות של יו"ט א"צ לברך שהחינו בהדלקה, ומיהו במקום שנהגו לברך אין למחות בידן עכ"ד. ובירושלים המנהג שנשים

* מהדורת תשפ"ד עם תיקונים והוספות. ההוספות צוינו בכוכב כזה*.

¹ וה"ט משום דהא דבעי קידוש משתחשך, הוא משום דבעינן דומיא דמצה דבעי לילה, ובמצה קימ"ל בשו"ע (תע"ז א') דיזהר לאכול האפיקומן קודם חצות, משום דפליגי הראשונים אי הלי כר"ע שזמנה כל הלילה או כראב"ע שזמנה עד חצות. וממילא ה"ה לגבי הקידוש דינא הכי דיש ליזהר לעשותו קודם חצות.

² ובדברי הגר"ז (שם) נראה חידוש נוסף דאף בשאר ההגדה כולם שומעים את בעה"ב ויוצאים יד"ח ע"ש.

מברכות שהחיינו בהדלקת נרות והוא מנהג קדום. וי"א דלפ"ז אין להם לענות אמן בשהחיינו שבקידוש מחשש הפסק שבין הברכה לשתיה. אמנם נראה דבליל הסדר אף לדידהו יש לענות.

וזאת עפ"י הרבינו מנוח (פ"ח מחו"מ הל' א') ועוד ראשונים שכתבו דהשהחיינו קאי גם על מצוות הלילה ושפיר שייכות הנשים בברכה זו. וכ"כ אאמו"ר במנח"ש (ח"ב סי' נ"ח אות ב') וכ"ה בשו"ת שבה"ל (ח"ג סי' ס"ט) ע"ש. ובעיקר הדבר יעוי' באג"מ (או"ח ח"ד סי' כ"א אות ט' וסי' ק"א) ובמנח"ש (שם) שמצדדים דבכל גוונא לא חשיב הפסק הואיל וכך הוא בדרך כלל סדר הקידוש (מנח"ש). והאג"מ באר דכיון שלגבי בעלה ל"ה הפסק ה"ה לגבי דידה לא חשיב הפסק דהשומעין בטלין לדינו של המקדש כיון שעכ"פ גם לגבי דידה שייכת ברכת שהחיינו לקידוש ששומעת ע"ש. אמנם נראה דאם לא שמעה בקידוש ברכת שהחיינו לא תברך שוב, דמבו' בפוסקים שיוצאים בברכת אשר גאלנו שהוא ענין הודאה וכולל ענין ברכת שהחיינו, כמש"כ האבודרהם ורבינו מנוח בתי' הב'.

ד. קטנים בד' כוסות: מבו' בשו"ע (סי' תע"ב סעי' ט"ו) דתינוקות שהגיעו לחינוך, מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו. ויעוי' בשו"ע הגר"ז (שם סעי' כ"ה) דשיעור קטנים לחינוך לד' כוסות הוא משעה שמבינים את המשמעות של הדברים הבאים על הכוס. [קדושת יו"ט, הגדה, ברכת המזון וגמר ההלל ע"ש].

ה. מיץ ענבים: הנה משמעות הרשב"ם המרדכי ותוס' בפסחים (קח: ד"ה ידי יין יצא) שד' כוסות שייך לדין שמחת יו"ט ע"ש. ובאמת הפר"ח (סוסי' תפ"ג) כתב בשם מהר"ש הלוי שאין יוצאים ביין צימוקים כיון שאינו משמח, ותקנו ד' כוסות לשמחה ע"ש. ובפמ"ג (סי' תע"ב משב"ז סק"י) כתב שיש לטרוח אחר יין גמור ולא יין צימוקים. ולכאורה לפ"ז אין יוצאים במיץ ענבים. אבל בפשטות נראה בפוסקים דד' כוסות אינו שייך לדין שמחה, וממילא יוצאים במיץ ענבים. וכ"נ בשו"ע הגר"ז (סי' תע"ב כ"ז) שכתב שכל הכשר לקידוש כשר לד' כוסות ע"ש, והרי בקידוש קי"ל שיוצא במיץ ענבים כמבו' בשו"ע (סי' ער"ב ב') דסוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, וא"כ ה"ה לד' כוסות. [אך מ"מ גם בקידוש כתב המג"א (שם סק"ג והו"ד במ"ב סק"ה) שמצוה מן המובחר ביין ישן]. אמנם כתבו בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל דכמו שמבואר בגמ' (פסחים קח:) ביין חי שאינה מצוה שלימה כיון שאינו דרך חירות, ממילא ה"ה במיץ ענבים. וכ"ה דעת מו"ח מרן הגריש"א שליט"א דל"ה דרך חירות. ברם יעוי' ברמב"ם (פ"ז מהל' חו"מ הל' ט') דמבואר בדבריו שיין חי אינו דרך חירות כיון שאינה שתיה עריבה. ולפ"ז אפשר שבמיץ ענבים אין שייך דבר זה, דעצם השתיה היא טובה ועריבה ודו"ק.

עוד עורר הגריש"א זצ"ל עפ"י שיטת הכנה"ג (בשו"ת סי' א') שמיץ ענבים שאינו יכול לתסוס, אין ברכתו בפה"ג אלא שהכל, כיון שא"א להביאו לידי יין עכ"ד. ובאמת שזה נוגע גם לכל השנה, אבל אין נוהגים כהכנה"ג וכהזכיר גם הגריש"א שליט"א. [ויש סוגי מיץ ענבים שיכולים לתסוס ולהיות יין].

ולמעשה - משום ההידורים דלעיל, ודאי שעדיף לשתות יין. וכן אפשר גם לערב יין בשיעור שיהיה נרגש טעם היין ובזה חשיב יין המשמח והוי דרך חירות. והוא בערך שליש יין ושני שליש מיץ ענבים וכן נוהג מו"ח הגריש"א זצ"ל. וכן היה נוהג אאמו"ר זצ"ל לערב מיץ ענבים ביין. אמנם לגבי שיעור התערובת יתכן דסגי אפילו במעט יותר מששית יין והשאר מיץ ענבים כמבו' ברמ"א (סי' ר"ד ה')

לענין שיעור מזיגה ע"ש. ואע"ג דיינות שלנו חלושים ומזוגים וא"א להוסיף עליהם כ"כ מים, מ"מ מסתבר שבהוספת מיץ ענבים נשאר בו טעם יין ודו"ק. אמנם מי שקשה לו שתיית יין, יקח מיץ ענבים דודאי מקיים בזה את עיקר המצוה וכדנתבאר. *ולענין נשים יש להקל לכתחילה שישתו מיץ ענבים בלבד.

ו. חמר מדינה: כתב הרמ"א (סי' תפ"ג) דמי שאין לו יין יקח חמר מדינה לד' כוסות. ומסתבר שה"ה למי שאינו יכול לשתות יין דיקח חמר מדינה³. אמנם מיץ ענבים עדיף טפי בדפשוטות הוי ביין וכנ"ל. ויעו"ע בחידושי הגר"ז (פ"ז מהל' חו"מ ה"ז) שבחמר מדינה אינו מקיים דין שתיית יין דרך חירות אלא רק דין ברכה על הכוס ע"ש.

ולעצם הדבר בפשוטות נראה כפי שידוע בשם החזו"א שאין היום חמר מדינה, שכל המשקאות הקלים, הינם מהולים במים ושותים אותם לצימאון ואינם משקה חשוב. אולם דעת מו"ח הגריש"א זצ"ל דמיץ תפוזים טהור הוא משקה חשוב, ואע"פ שאין מגישים אותו בכל מקום, מ"מ זהו רק מחמת היוקר, אבל אין זה מוריד ממעלתו ולהכי חשיב חמר מדינה. וכ"ה דעת אאמור"ר זצ"ל. ולכן מי שאינו יכול לשתות יין או מיץ ענבים, ישתה מיץ תפוזים. מיהו בכה"ג ששותה חמר מדינה מבואר בשעה"צ (תפ"ג סק"ח) בשם הפמ"ג שאין מברך על כל כוס אלא רק על כוס' א' וכוס ברהמ"ז ע"ש. ויעו"ע במנח"ש קמא סי' י"ח אות ה' משכ"ב.

ז. באופן שהיין יגרום לו חולי: במ"ב (סי' תע"ב סק"ה) כתב שאם יפול למשכב מחמת הד' כוסות הר"ז פטור. ופי' בשעה"צ שאי"ז דרך חירות. וצ"ב דתיפו"ל דאף בשאר מצוות עשה אינו מחויב בכה"ג. ושמא משום פרסומי ניסא היה מחויב טפי ולהכי הוצרך לטעם דאינו דרך חירות.

ח. הסיבה בשתיית היין: הנה יש חיוב הסיבה בד' כוסות. ובדיעבד אם לא היסב, לדעת המחבר (סי' תע"ב ז') צריך לחזור ולשתות בהסיבה. והרמ"א הכריע עפ"י דעת הראב"ה דס"ל שבזה"ז א"צ הסיבה, שבב' כוסות ראשונות יחזור לשתות בהסיבה, ובכוס ג' וד' לא יחזור משום דנראה כמוסיף על הכוסות.

וכתב המ"ב (סקכ"א) בשם המג"א דלדידן שאין נוהגים לשתות בין כוס א' לב', א"כ אפילו בכוסות אלו הוי כנמלך וטעון ברכה, וממילא הר"ז נראה כמוסיף ואין כדאי לחזור ולשתות. ונכון שקודם כוס א' יהיה דעתו לשתות בין הכוסות, ובכה"ג אם ישכח להסב יוכל לחזור עכ"ד. ובבה"ל כתב בשם הדה"ח שבכוס גדול שנשאר ממנו, ודאי יכול לחזור, דלא הסיח דעת ואינו מתחייב בברכה.

ולכא' יש לדון לגבי כוס ג' וד' שיוכל לחזור ולשתות בלא ברכה. דהנה המ"ב (סי' תע"ט סק"ה) כתב לגבי איסור שתיה בין כוס ג' לד' דאית ביה תרי טעמי. (א) מחשש שישתכר ולא יוכל לומר ההלל. (ב) שנראה כמוסיף על הכוסות. וכ' המ"ב דלפ"ז במשקה שאינו משכר וגם אינו חמר מדינה הר"ז מותר ע"ש. ומעתה למבו' במג"א (סי' תע"ב סק"ז) דהא דנראה כמוסיף על הכוסות, הוא רק משום שמברך שנית, א"כ לגבי שתה כוס ג' או ד' בלא הסיבה, לכא' אם היה בדעתו בשעת הברכה לשתות עוד,

³ מיהו קידוש יעשה על המצות כמבואר שם. (או שישמע מאחר).

יוכל ליקח מיץ ענבים דאינו משכר וגם אינו נראה כמוסיף על הכוסות כיון דלא בעי ברכה. וכן י"ל לגבי כוס א' דהא הטעם דנהגין שלא לשתות בין כוס א' לב', הוא מחשש שכרות כמבואר בשו"ע (סי' תע"ג ג'), ולפ"ז י"ל דבמיץ ענבים שאינו משכר שרי לשתותו, וממילא גם אינו מסיח דעתו ממנו. ומעתה לפ"ז כשתה בלא הסיבה יוכל ליקח מיץ ענבים ולחזור ולשתות בהסיבה, דלא בעי ברכה. [אבל יל"ע מהמ"ב סי' ר"ח שאם נמלך מהיין גופיה, חייב לברך על שאר משקין אף שלא נמלך מהם.] אולם כשהצעתו כן קמיה דמו"ח מרן הגריש"א שליט"א נקיט לאיסורא, משום דאסרו כל סוגי היין. והיינו די"ל דגזרו בו אטו יין המשכר. ונמצא לפ"ז, שבכוס ב' יחזור וישתה בלא ברכה, ובכוס א'- אם כיון מתחילה או שנשאר לו מן הכוס, יחזור וישתה בהסיבה בלא ברכה, ואם לאו לא יחזור לשתותו. ובכוס ג' וד' לא יחזור אלא יסמוך על הראב"ה.

ט. הסיבה בנשים, ובדין שתיה בעמידה אי הוי דרך חירות: שם סעי' ד'. כתב המח' אשה אינה צריכה הסיבה אא"כ היא חשובה. והרמ"א כתב: וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות, אך לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראב"ה דכתב דבזה"ז אין להסב ע"כ. ובפשטות טעם הראב"ה הוא, דהא דבעי הסיבה הוא משום דבעינן דרך חירות ובזה"ז שאין רגילות להסב אף בשאר ימות השנה, ממילא אם אוכל שלא בהסיבה אינו חסרון בדרך חירות.

אמנם יש להעיר דאם שותים בעמידה, לכו"ע ל"ה דרך חירות שהוא דרך עבדים שאוכלים מעומד וכדאיתא בירושלמי (פסחים פ"י הל' א'). אמנם מאידך יש מקום לומר דבזה"ז שאין התקנה של הסיבה משום שאין רגילים להסב אף בשאר ימות השנה, ממילא בטל כל דין הסיבה, דאע"ג דטעם התקנה הוא משום דרך חירות, מ"מ עצם התקנה היתה "מעשה הסיבה" ולא "דרך חירות", ומש"ה היכא דא"צ להסב, א"צ גם להקפיד לאכול בישיבה. ברם לכתחילה נראה דיש ליזהר בזה. ויש ליתן לב על הנשים שטרודות בהגשת הדברים וכו' דמ"מ לא ישתו בעמידה אלא בישיבה.

י. אריכות ההגדה לענין קידוש במקום סעודה והפסק: כשמאריכים בהגדה לכאו' יש בעיה של קידוש במקום סעודה כיון שמצד הקידוש צריך להסמיק את הסעודה לקידוש כמב' ברמ"א (סי' רע"ג סעי' ג') ובמ"ב (שם סקי"ב). וכן פעמים שיש הפסק ושינוי מקום, כגון שצריכים להשכיב הילדים וכדו'. ובא"א מבוטשאש (סי' רע"ג ג') הוכיח מזה ששהייה מרובה אינה חיסרון לגבי קידוש במקום סעודה ע"ש. אמנם אאמו"ר במנח"ש (קמא סי' י"ח אות ג') כתב דכיון שמחויב בזה, חשיב מצרכי הסעודה ורשאי להאריך ע"ש.

ונראה ליישב עוד דהנה מקור הדין שצריך להסמיק את הסעודה לקידוש וכלשון הרמ"א הנ"ל לאלתר ובמ"ב שלא יפסיק אפילו זמן קצר, כ"ז הוא מהמהרי"ל, ועתה נמצאה תשו' זו בשו"ת מהרי"ל החדשות סי' ל"ב ושם כתוב דסגי במה שדעתו לאכול באותו מקום שקידש ובזה נחשב קידוש במקום סעודה, ולפ"ז אין נפק"מ בזמן קצר או ארוך כי דעתו לאכול כאן אלא שיש סדר. ועוד יש להוסיף דהנה שיטת הרמב"ם בפ"ח מהל' חר"מ ה"ו שהיחץ הוא לאחר ההגדה קודם ברכת המוציא כלומר שהוא תחילת הבציעה והסעודה, ואנו עושים כן קודם ההגדה כדי שתהא ההגדה של הפרוסה משם לחם עוני, אבל הא מיהא גדר היחץ הוא התחלת הסעודה וכנ"ל אלא שקודם האכילה אומרים הגדה ונמצא שכבר התחיל הסעודה בסמיכות.

י"א. אריכות ההגדה לענין שיעור עיכול: מרן אאמו"ר זצ"ל עורר שע"י אריכות ההגדה עובר שיעור עיכול ומפסיד הברכה אחרונה של כוס א'. ולכן הוא היה נוהג לטעום מעט ירק באמצע ההגדה. והוסיף לבאר דאף שזה שתיה וזה אכילה, מ"מ מבואר בפמ"ג (סי' קפ"ד א"א סק"ט) דכל זמן שאין האיציטומכא נח, עדיין לא מתחיל העיכול ע"ש. ולעצם הדבר יש להעיר מהמ"ב (סי' תע"ג סק"ד) שדעת הרמב"ן שאסור לשתות מתחילת ההגדה. וי"ל דמ"מ מעט לצורך שיעור עיכול שרי. ונראה טוב לכוין על אכילה זו בברכת בפה"א שעל הכרפס.

ועצם הערה הנ"ל כבר נמצאת בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' רי"ג). ויעו"ש שכתב שרבו הר"מ באמת היה מברך אחר טיבול ראשון בנ"ר ואחר כוס א' ברכת מעין ג' משום שיעור עיכול ע"ש. אמנם באשל אברהם מבוטשאש (סי' תע"ד) כ' דכיון שדעת כל אדם לשתות, לא תקנו לברך עד כלותו לשתות. ולענין דינא נראה דיש להזדרז בהגדה, ולגבי סיפור יצי"מ יוכל להאריך בשעת הסעודה. ומ"מ אם נתארך באמירת ההגדה לא נהגו לברך.

ושיעור עיכול בשתיה לא נתבאר בפוסקים, ונראה שעכ"פ עד שעה הוא בתוך השיעור.

י"ב. שתיית היין בד' כוסות: לכתחילה ראוי לשתות כל הכוס או רובו (סי' תע"ב ט' ומ"ב שם). ולדינא קי"ל דסגי ברביעית ובדיעבד אפילו רוב רביעית. ולענין כוס ד' כתב המ"ב (שם סק"ל) דישתה כולו כדי שיוכל לברך מעין ג'. והיינו שצריך לשתות רביעית.

ורחץ: צריך נטילה לכרפס כדין דבר שטיבולו במשקה, כמבואר בשו"ע (סי' תע"ג ס"ו). ויעו"ש בט"ז (סק"ז) שהביא מהראשונים דתקנו טיבול ראשון קודם הסעודה משום היכרא. והיינו שאין רגילין לאכול ירק קודם הסעודה ועי"ז ישאלו התינוקות. וע"ש בט"ז מש"כ בביאור דברי הראשונים. ולעצם הדבר הנה רבים נוהגים ליקח תפוא"א לכרפס. ויש לדון בזה דלכאור' כיון שאין רגילים לאוכלו ביד אלא בכלי, א"כ א"צ נטילה כמבואר במ"ב (סי' קנ"ח ס"ק כ"ו) וצ"ע. אמנם נראה דאפשר לקיים בסלרי או מלפפון דבזה שפיר בעי נטילה⁴.

⁴ *ובעיקר דין נט"י לדבר שטיבולו במשקה ובפחות מכזית שדנו בזה הפוסקים, מצינו להדרכי משה (סי' תע"ג אות י"ב) שבא בביאור נפלא וז"ל מיהו אפשר"ל דסיפור ההגדה הוי כמו תפלה שאנו מספרים כבוד הקל ושבחיו יתעלה לכן צריך כאן נטילה. וביאור הדברים כי הנה סדר ההגדה נתקן על סדר מקרא ביכורים שדינו לאומרו לפני ה' כי הוא קרבן הודאתו, וכמו כן ההגדה דינה להיאמר לפני ה', ומצינו בתפילה כשעומד לפני ה' צריך לנטילה וה"ה כאן. ויש לסמוך לכאן מש"כ הטור בסי' תע"ז לענין אפיקומן ששכח לאוכלו וכבר אמר הב"ל ונברך, דבעלמא נחשב סילוק וכשחוזר לאכול צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה, אבל כאן כתב רבינו פרץ דכשם שבעלמא סמוך על שולחן בעה"ב לא הועיל לו אמירתו הב"ל ונברך, כך כאן אתכא דרחמנא סמכין וסמוכין על שולחן בעה"ב שאומר לנו לאכול אפיקומן, והוא ע"ד הדרכ"מ הנ"ל (ויש לציין שהגר"ז כשהביא דין זה שאוכל אפיקומן ללא ברכת המוציא לא הזכיר לשון זו דאתכא דרחמנא סמכין רק כתב שאין תלוי בדעתו כלל שבע"כ חייב לאכול ועי").

כרפס: יקח ירק לכרפס ויברך עליו בפה"א ויכוין לפטור את המרור שגם ברכתו בפה"א. ועי' בזה במ"ב (סי' תע"ג סק"כ). ולגבי סלרי חי, יל"ע ע"פ המבוא בשו"ע (סי' ר"ה סעי' א') דירקות שטובים יותר כשהם מבושלים, אם אוכלם חיים ברכתן שהכל. ולפ"ז בסלרי אם הדרך לאוכלו מבושל אין לקחתו לכרפס כשהוא חי דבכה"ג ברכתו שהכל. אמנם י"ל דכיום שאוכלים אותו חי בתוך סלט וכדומה, הרי חזינן שבנ"א מחשיבים אותו בין חי ובין מבושל ושפיר דמי לברך עליו בפה"א.

אכילת הכרפס פחות מכזית: מבוא בשו"ע (סי' תע"ג ס"ו) דיאכל מהכרפס פחות מכזית. והטעם משום דבכזית איכא פלוגתא בראשונים אם נפטר בברהמ"ז, או דכיון שבא קודם הסעודה צריך לברך אחריו בנ"ר. עי' בזה בטור וב"י ובמ"ב (סקנ"ג). ומשמע במח' דלמעשה אפילו אם אכל כזית לא יברך אחריו בנ"ר, וה"ט משום שפוטור בברכתו את המרור. וכ"ה במ"ב (סקנ"ו).

ויעוי' בבהגר"א (סקל"ד) שהביא קושית הראשונים דנימא דאין ברכת הכרפס פוטרת את המרור, דהא כשם שצריך נט"י בטיבול שני ולא סגי בנט"י לטיבול ראשון, והוא משום דאיכא היסה"ד בהגדה והלל, ה"ה לענין המרור נימא דאינו נפטר בברכת הכרפס משום היסה"ד. והגר"א נקיט דתליא בפלוגתת המח' והרמ"א (סי' תע"ד) אם מברכים על כוס וכוס, דלמח' שאין מברכים על כל כוס וכוס משום דהגדה והלל הוי הפסק, א"כ ה"ה דלענין כרפס ומרור דינא הכי. אולם לרמ"א שמברכים על כל כוס וכוס, ה"ה דאין הכרפס פוטר את המרור משום היסה"ד וכנ"ל. ויעוי' בביאה"ל (שם ד"ה ואינו מברך) שכ' דלהגר"א הא דאין מברכים על המרור, הוא משום דנפטר בברכת המוציא דהוי כדברים הבאים בתוך הסעודה. ויתכן לתרץ קושית הראשונים עפמ"ש"כ במנח"ש (קמא סי' י"ח אות ג') דההפסק בהגדה והלל, הוא דוקא משום דהד' כוסות הוו כל אחת מצוה בפני עצמה, ואדרבה משום כך קבעו לומר הגדה והלל שיהיה ניכר שכל כוס היא מצוה בפ"ע, אולם אילו היו מצוה אחת, באמת לא היה אמירת ההגדה והלל חשיב הפסק ע"ש שהאריך בזה. ולפ"ז י"ל דבכרפס ומרור לא תקנו ב' מצוות, אלא תקנו אכילה אחת נמשכת של כרפס ומרור. ולפ"ז י"ל דבנד"ד גם לרמ"א הכרפס פוטר את המרור ודו"ק.

יחץ: א. אימתי עושים היחץ: בשו"ע (סי' תע"ג סעי' ג') מבוא דעושים היחץ קודם אמירת ההגדה. ויעוי' בב"י שהביא מהכלבו שכ"ה המנהג, והטעם כדי שיאמר עליה "הא לחמא עניא" מה לעני בפרוסה אף כאן בפרוסה כדאיתא בפסחים (קטו:). וע"ש עוד טעמים בזה. אמנם בלשון הרמב"ם (פ"ח מחו"מ ה"ו) מבוא דעושים היחץ לפני שמברכים על המצה. ונראה בביאור פלוגתתם, דהרמב"ם סובר שאמירת ההגדה הוי מצוה בפ"ע, ורק זמנה הוא בזמן מצה ומרור. אולם הראשונים שחולקים ס"ל דיש תנאי לומר את ההגדה על המצה ומרור. ומשמע להו הכי מהא דר"ג (פסחים קטז). דכל שלא אמר שלושה דברים אלו "פסח מצה ומרור", לא יצא יד"ח, דמשמע שיש תנאי לאומרם עליהם. ומשו"ה נקטו דעושים היחץ לפני ההגדה.

ב. יחץ על מצה שלימה: יעוי' בב"י בשם הכלבו (הנ"ל) דמרהיטת דבריו משמע דגם המצה שחוצים, מ"מ תחילה תהיה שלימה ואח"כ יבצענה. וכ"מ מרהיטת הראשונים שהובאו בב"ח (סעי' י"א) ע"ש בדברי הסמ"ג והמרדכי. וכ"כ בהדיא בשו"ת מהרש"ל (סי' פ"ח) דגם המצה הנפרסת, תהיה שלימה מתחילה. וכתב שם שהוא משום הידור מצוה ע"ש. ולפ"ז ראוי שגם המצה האמצעית תהיה שלימה ואח"כ יבצענה ולא יקח מצה שבורה.

מגיד א. ביאור החילוק בין זכירת יצ"מ כל השנה לסיפור יצ"מ בליל פסח: עי' בעמק ברכה (ע' ע"ו) שהביא מהגר"ז בשם אביו הגר"ח ג' חילוקים בין מצות זכירת יצ"מ שבכל השנה למצות סיפור יצ"מ (שבליל הסדר. א) בכל השנה א"צ שיזכיר אלא לעצמו, ובלילה זה צריך לספר לאחר דרך שאלה ותשו', כדכ' והיה כי ישאלך בנך וגו' והגדת לבנך וגו', ואפילו היה לבדו שואל לעצמו כדרך סיפור. ב) בזכירה סגי בהזכרת היציאה ממצרים לבדה, ובסיפור צריך לספר כל ההשתלשלות, וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. ג) בלילה זה צריך לספר גם טעמי המצוות של אותו לילה, וכא דר"ג אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו לא יציד"ח, ואלו הן פסח מצה ומרור.

ב. הסיבה בהגדה: במ"ב (סי' תע"ג ס"ק ע"א) כתב בשם השל"ה דאין לומר ההגדה בהסיבה, רק באימה ויראה ע"כ.

ג. מצות על השלח באמירת ההגדה: בשו"ע הגר"ז (סי' תע"ג סעי' כ"ד וסעי' ל"ו) כתב שיביאו לפני מי שאומר ההגדה ג' מצות כדי לומר עליהם ההגדה, כמו שדרשו חז"ל (פסחים קטו:) לחם עוני, לחם שעונין עליו דברים הרבה. ויל"ע אם סגי במצות של בעה"ב, או שעדיף שיהיו מצות לכל המסובים. דיתכן שהמצות של בעה"ב מתייחסות לכולם וחשיב אף בדיהו לחם שעונים עליו דברים הרבה. אבל מ"מ נראה דראוי שיהיה לפני כל שנים מהמסובים ג' מצות שבזה עכ"פ יהיה מספיק לכל אחד גם בשביל הכזיתים. וארוחנא לתרווייהו.

ד. הפסק בהגדה: המ"ב (תע"ג סק"ד) הביא בשם הרמב"ן והר"ן שאסור להפסיק בשתיה בהגדה. וכן סתם השו"ע. ובבה"ל (תע"ג סעי' ג' ד"ה הרשות בידו) כתב שמשמע מהרמב"ן דמשמזג את הכוס והכין עצמו להגדה כבר אסור * (ועי' מה שנתבאר בזה לעיל קדש אות י"א לענין שתיה בכדי שלא יעבור שיעור עיכול). ולפי"ז ה"ה דאסור מאז להפסיק בדיבור.

ה. גיל קטנים במצות והגדת לבנך: יל"ע מאיזה גיל דקטנים, יש מצוה על האב של והגדת לבנך. ומסתבר שא"ז תלוי בגיל חינוך בשאר מצות דהתם מיירי מחינוך הקטנים למצוות, משא"כ הכא, דהוא מצוה על האב לספר לבנו ולא שייכא למצות חינוך. ולכן נראה דמזמן שמבינים את הסיפור כבר מחויב במצוה.

* וחובת הסיפור לבנים לעיכובא הוא רק עבדים היינו וכו' וכמבואר ברמב"ם פ"ז ה"ב להסביר את העבדות והחירות ושנהיינו עבדי ה' וזהו המ"ע דאורייתא. ואמנם צריך להתחיל בגנות וכו' ולהאריך ביצירת כלל ישראל וכו' אבל המ"ע לעיכובא היא כמו שנתבאר.

ו. נשים בסיפור יצ"מ: בשו"ע (סי' תע"ב סעי' י"ד) ובמ"ב (סקמ"ה) מבואר דחייבות בכל מצוות הלילה, ומכלל זה גם בהגדה. ובמ"ב סי' תע"ג (סקס"ד) הביא מהח"א דעכ"פ תשמע מר"ג אומר כל שלא אמר וכו' עד אחר כוס' ב'. ונוהגין ששומעת סדר י' מכות ע"ש⁵. * ובתוס' (סוכה לח. ד"ה מי שהיה) הוסיפו דנשים חייבות בהלל דליל פסחים.

⁵ *המנ"ח (מצוה י" ס"ק ג' [כ"ד]) הקשה דהא מצוה הוי מצעשהז"ג ומ"ט נשים חייבות. ותי' דילפנן (בפסחים מג:) מהיקשא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה ונשים אסורות בחמץ ומשו"ה חייבות גם במצה ע"ש. ולהמבוי לעיל (יחץ אות א') דפליגי הראשונים אם ההגדה מצוה בפ"ע ורק

ז. אופן התחלת הסיפור: ברמב"ם (פ"ח מחור"מ הל' ב') כתב ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל. ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות וכו'. ומבו' דאע"פ שהבן כבר שאל, מ"מ הקורא חוזר ואומר מה נשתנה. וכן נהג אאמור"ר זצ"ל. אולם הרמ"א (סי' תע"ג ז') כ' דכשהבן או האשה שואלים, א"צ לומר מה נשתנה, אלא מתחיל עבדים היינו עכ"ד. וכן נוהג מור"ח מרן הגר"ש אלישיב שליט"א.

רחצה: כתב הביאור"ל (סי' תע"ה א') שאם ודאי שימר ידיו ולא הסיח דעת, הנכון שיטמא את הידים כדי שיוכל לברך.

מצה: א. תשלום קודם הפסח: במ"ב (סי' תנ"ד סקט"ו) כ' שאם קונה בהקפה והמוכר עייל ונפיק אזוזי לא קנה את המצה ואינו יוצא יד"ח ע"ש. ולכן יש להקפיד לשלם קודם פסח. ויש שהעירו דבמקומות שערך המטבע יורד בכל פעם, י"ל דבכל גוונא חשיב כעייל ונפיק אזוזי. ויש ליזהר בזה.

ב. הקנאה לאורחים: בגמ' בפסחים (לח.) ובסוכה (לה.) מבואר דבעינן שיהיה מצתכם. וברא"ש (פסחים פ"ב סי' י"ח) כתב דמשמע מהכא שאין יוצאים בגזולה. [ועי' בשאג"א סי' צ"ד משכ"ב]. ועורר השפ"א (בסוכה לה.) דלפ"ז ה"ה דאין יוצאים במצה שאולה וא"כ צריך להקנות המצות לאורחים. אבל כבר כתב שהעולם אין נזהרים בזה. (והכונה אף לת"ח וגדולים). ובאמרי בינה (דיני פסח סוסי' כ"ד) כתב ליישב דלענין מצה סגי בזכות לאכול כיון דלא כתיב מצתכם להדיא, וכע"ז כתב החזו"א. ומקשים לר"ת דגדול הסמוך על שולחן אביו אינו יכול לזכות, איך יקיים מצוות דבעינן לכם. ומור"ח הגריש"א שליט"א אמר ליישב, דכשאביו מקנה לו הוא כאומר אי אפשר בתק"ח.

ולמעשה - מדינא א"צ לחוש לזה, ו"מהיות טוב" ראוי לחוש ולהקנות. ואין בזה משום קנין ביר"ט, דהוי צורך מצוה. [וצריך בירור אם יש חילוק בין אורחים לבני בית דיתכן דב"ב הוי אומדנא דמוכח שקונה עבורם].

זמנה בזמן פסח מצה ומרור, או שיש תנאי לאומרה על המצה ומרור דכתיב ואמרתם זבח פסח הוא, נראה דקושית המנ"ח היא רק על הרמב"ם והחינוך דס"ל שהיא מצוה פ"ע, אולם לראשונים שהוא תנאי לאומרה על המצה ומרור נחא שפיר דחייבות בסיפור יצ"מ גם מצד ההגדה. ויתכן עוד דהנה החיי אדם כתב לענין המשרתת שיוצאת לבשל שעכ"פ חייבת בקידוש וכשיגיע לרבן גמליאל ג"פ תכנוס. ונראה ביאורו דבאמת יש ב' הלכות הא' סיפור יצ"מ הנלמד מזכור את היום הזה או מוהגדת לבנך, ובזה יש לדון אם חייבת, אבל יש עוד דין לומר טעמי המצוות ממה שנא' 'ואמרתם זבח פסח' וכיון שחייבת במצוות, חייבת ג"כ באמירת טעמיהם. וכן מדויק ברמב"ם שאע"פ שבפ"ז כתב את סדר ההגדה מתחיל בגנות וכו' וכל מי שלא אמר שלשה וכו' וסיים, ודברים אלו כולן הן הנקראים הגדה, בכל זאת בפ"ח חילק הענינים שבה"ב כתב עוקרין את השלחן וכו' ומתחיל בגנות וכו' ובה"ד כתב ומחזיר השלחן לפנינו ואומר פסח זה שאנו אוכלין וכו' ומבואר דהם ב' חלקים הא' הוא הסיפור והב' הוא טעמי המצוות.

ג. בירור הלכה בענין אכילת ב' הכזיתים: בטוש"ע (סי' תע"ה סעי' א') מבואר שיברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה ביחד ויאכל מכל אחד כזית בהסיבה (ע"ש אם בב"א או בזא"ז). והאחרונים תמהו דבשלמא למצה בעי כזית, אולם להמוציא הרי סגי בכל שהוא וכדקימ"ל בשו"ע (סי' קס"ח ס"ט, וסי' ר"י ס"א). והב"ח כ' דמ"מ לכתחילה בעי כזית אף להמוציא, וסובר הטור ג"כ דכיון שמברך על השלימה המוציא בעי כזית. וכ"כ בקצרה במג"א (סק"ד) וח"י (סק"ו). אולם הפר"ח דחה דברי הב"ח דלהמוציא א"צ כזית עש"ב, ופי' דברי המח' דהוא מטעם ד"א דברכת המוציא קאי אשלימה וברכת על אכילת מצה קאי אפרוסה ו"א בהיפך ולכך צריך משתייהם כזית. וכ"כ הפרישה (סק"א). וכן נקט המ"ב (סק"ט) בטעם המח'.

ובביה"ל תמה דלא מצינו בש"ס דבעי ב' כזיתים ורק הרא"ש (פ"י ס"ל) והמרדכי כ"כ. וגם המצריכים ג' מצות הוא רק משום לח"מ. והא דהצריכו כוונה בנפרד לכל מצה, הוא רק משום שאין עושין מצוות חבילות חבילות אבל בעצם שתיהן דבר אחד והיה יכול לאכול מצה אחת בלבד, ורק משום שכוין בברכה על כל אחת מהן טוב שיטעום מכל אחת, אבל עכ"פ סגי בכזית משתיהן יחד ומדוע הצריכו ב' כזיתים והניח בצ"ע ע"ש. ומכל זה נראה דהכזית להמוציא הוא רק משום כבוד הברכה. ובזה ניחא מש"כ המ"ב (סק"ט) דהסכימו האחרונים דרק צריך שיכניס ב' הכזיתים בב"א אבל א"צ לבולעם בב"א, והיינו משום דהוא רק מפני כבוד הברכה ומתקיים כבוד הברכה בהכנסה לפיו בב"א ודו"ק. ולפי"ז נראה דיש להקל בחישוב הכזית השני בכמה דברים. דהנה השו"ע (סי' תפ"ו) פסק דכזית הוא חצי ביצה. והמ"ב (סק"א) כ' דדעת הרמב"ם דהוא שליש ביצה, והכריע דבדאורייתא יש להחמיר ובדרבנן אפשר לסמוך על הרמב"ם, ורק במרור שנ"מ לברכה אין להקל אלא באדם חלש שקשה לו⁶. ובשש"ת (סי' י"א) כ' בשם החזו"א בקונטרס השיעורין שהכריע דאפשר להקל כהרמב"ם⁷. ומעתה נראה דלכזית השני ודאי נוכל לחושבו כשליש ביצה וכהכרעת המ"ב ונקיטת החזו"א. ובצירוף דעת הגר"ח מוולאזין שאזלינן בכזית של כל דור ודור. והנה בספרי המדות קבעו דמשקל הסגולי של מצה הוא בערך כמחצית ממשקל המים. ויש בזה דבר פלא שהחזו"א מדד ויצא לו שיעור כזית מצה 12-15 גרם, והיינו לפי חצי ביצה, והגר"ח נ"מ מדד ויצא לו 27 גרם, אע"פ שבשיעור כזית לחזו"א הוא יותר גדול, וצ"ל שנחלקו עד כמה לדחוס, והחזו"א ס"ל דא"צ לדחוס כ"כ, והגר"ח נ"מ ס"ל דיש לדחוס הרבה עד שנהיה משקל המצה כמשקל המים.

⁶ אמנם יש להעיר דלענין הפלוגתא אי נתקטנו השיעורים נקט המ"ב (שם) להקל בדרבנן אף שנוגע לברכה. וכ"ה בסי' רע"א סייג בביה"ל (ד"ה של רביעית), וגם שם נוגע לברכה. ויתכן לבאר דשם סמך בעיקר על מנהג העולם וכדנראה מהבה"ל שם שכי' לסמוך בקידוש הבוקר על מנהג העולם שמקילים בשיעור רביעית ע"ש.

⁷ ובשש"ת (שם) הוכיח שכ"ה דעת רוב הראשונים שפסקו כריוב"ב ששיעור ב' סעודות לעירוב הוא כשש ביצים, וכ' הרמב"ם שהן כ"ח גרוגרות, וגרוגרת יותר מכזית כשבת דף צ"א, ולפי"ז כזית הוא קצת פחות משליש ביצה. וכ"פ הרי"ף, והרא"ש, והרשב"א, והריטב"א, והמ"מ והאו"ז, ורי"ו, וכ"נ דעת ר"ת ותו"י בכריתות ע"ש.

ומעתה נראה דאמנם לענין הכזית הראשון שהוא דאורייתא, יש להחמיר בשיעור של 27 גרם, [ויקח 30 גרם משום מה שנותר בן השינים ואינו בולעו]. אולם לענין הכזית השני - שהאחרונים תמהו טובא בעיקר חיובו וכדלעיל - שפיר יש להקל בג' דברים. (א) דמחשבים הכזית בשליש ביצה כדעת הרמב"ם. (ב) דסגי בכזית קטן כשיטת הגראח"נ ולא כהחזו"א. (ג) לענין אופן המדידה א"צ לדחוס כ"כ כהגראח"נ, אלא כמדידת החזו"א. ולפ"ז הכזית השני הוא כ-6-7 גרם ושני הכזיתים יחד הם כ-34 גרם ולמעשה יקח 37 גרם משום הנותר בין השינים. (משקל מצת מכונה בערך 30 גרם.) *ובשנה זו (תשפ"ד) אמר רבינו שליט"א בדרשת שבת הגדול ששמע מפי חמיו מרן הגריש"א זצ"ל הלכה למעשה שיקח 20-22 גרם לכזית ראשון (דאורייתא) ולכזית השני יקח 9 גרם, סה"כ 30 גרם עכ"ד. ולענין הכונה בברכות יכוין בשלימה להמוציא ובפרוסה לאכילת מצה כדעת רוה"פ. ושיעור כדי אכ"פ משערים מהבליעה ולא מההכנסה לפיו.

ד. שיעור מצה לילדים או לחולה: חולה שמוגבל בכמות האכילה, נראה דיש להקל דסגי בכזית אחד של מצה בשיעור של 20 גרם⁸, שבזה ודאי מקיים המצוה דאורייתא (ואף לגבי הדרבנן תמהו האחרונים על הרא"ש והשו"ע שהצריכו ב' כזיתים וכדלעיל ע"ש). וכידוע דהחזו"א לא הקפיד על ב' כזיתים אלא קיים המצוה בכזית אחד.

***ה. שיעור כזית בנשים:** לענין נשים יש להקל לכתחילה בכזית אחד דהכזית השני הוי חומרא וכדלעיל (והחזו"א אכל רק כזית אחד). ולמעשה יקחו 22 גרם ויכוונו לקיים בזה מצות עשה דאורייתא של אכילת מצה בליל פסח.

ו. שיעור הזמן של כדי אכילת פרס: לכתחילה יש לאכול הכזית ב-4 דקות [ופע"א הזכיר הרב שיש הידור גם ב-2 דקות]. ובשעה"ד כגון בזקן או חולה, יש להקל עד שש דקות. ובפשוטו נראה דמשערים מתחילת הבליעה ולא מההכנסה לפיו. ואמנם אם שח קודם הבליעה סומכים על הפוסקים שמהלעיסה הוי התחלת האכילה (עי' במ"ב סי' קס"ז סקל"ה ובביאה"ל שם ד"ה ולא ישיח משכ"ב), אולם יתכן שהוא רק משום חומרא דברכות וסב"ל, אבל בנד"ד י"ל דחשבינן ליה משעת הבליעה. [א.ה. לאח"ז מורנו הרב שליט"א מסר שיעור בענין זה ושם בירר לדינא דשיעור כדי אכילת פרס מתחיל מההכנסה לפה ולא מהבליעה והזכרתיו שדבריו אלו הם לא כמו שנדפס בדפים בעבר, והרב צידד לדינא שמשערים מההכנסה לפה⁹.]

ז. גיל חינוך לקטנים במצה: שיעור קטנים למצות מצה הוא מזמן שיכולים לאכול כזית מצה. ונראה דלענין זה משערים כזית לפי מה שנקטו החזו"א והקה"י לעיקר שהוא לפי זית של ימינו כדעת הגר"ח מוולאזין ע"פ הגאונים. וגם שיעור כדי אכ"פ לחומרא הוא בתשע דקות. ולפ"ז קטן שיכול לאכול מצה בשיעור כזית של ימינו בתוך תשע דקות, צריכים כבר לחנכו לאכילת מצה. ורוב הקטנים בגיל נמוך יכולים לאכול כזית של ימינו בתשע דקות.

⁸ והוא לפי שיעור חצי ביצה, והדחיסה לא בחוזק כ"כ אלא כדחיסת החזו"א.

⁹ א.ה. יעו"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קע"ג אות ה') משכ"ב. ויעו"ע בהגדש"פ ממרן הגריש"א זצ"ל ובשו"ת אול"י (ח"ג פט"ו תשובה י"ג) משכ"ב.

ח. שיעור הכזית לכורך ואפיקומן ומרור: הנה כורך ואפיקומן ומרור הוו מדרבנן. דלענין כורך יעוי' בפסחים (קטו.) דדעת הלל שאוכל המצה והמרור ביחד דכתיב (במדבר ט' י"א) על מצות ומרורים יאכלוהו. ורבנן ס"ל שאוכלם בנפרד. ואיתא בגמ' דהשתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, אוכל תחילה מצה בנפרד בברכה ומרור בנפרד בברכה ואח"כ אוכל מצה ומרור ביחד בלא ברכה זכר למקדש כהלל. ומבו' דהוא רק זכר לדבר. ויעוי' ברא"ש (פ"י סי' כ"ז) שכתב דבזה"ז שמרור דרבנן (כיון שאין לנו פסח), גם להלל אין לאוכלם יחד לקיום הדאורייתא דאתי מרור דרבנן ומבטל למצה ולכן בזה"ז אף להלל הוא מדרבנן זכר למקדש שאז היה קרבן פסח והיה מדאורייתא. וכ"ה במ"ב (סי' תע"ה סקט"ז). וכן אפיקומן הוא מדרבנן. וכן הא דלוקחים ב' כזיתים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו, הוא דין לכתחילה, דמעיקר הדין סגי בכזית אחד. (עי' בזה במ"ב סי' תע"ז סעי' ה' וט"ז סק"א ומג"א סק"א ומ"ב סק"א). והנה לענין שיעורין דרבנן מבו' במ"ב ב' קולות. א) דאפשר לחשב כשיעור הקטן והיינו כהשיטות דלא אמרינן שנתקטנו השיעורים. (עי' סי' תפ"ז במ"ב סק"א ובסי' רע"א סי"ג בביאה"ל ד"ה של ע"ש.) ב) דיש לסמוך על השיטות שכזית הוא כשליש ביצה ולא חצי ביצה (מ"ב סי' תפ"ז סק"א).

ולפ"ז נראה דבכורך לכתחילה יקח 20 גרם שהוא שיעור כזית לפי חצי ביצה ולפי השיעור הגדול, אלא שהקלנו בו שא"צ לדחוס כ"כ (אלא כמדידת החזו"א - לעיל אות ג'). ואם הדבר קשה עליו, יחשב השיעור לפי שליש ביצה והוא בערך 13.5 גרם. ואם גם זה קשה, ישער לפי הכזית הקטן והוא בערך 11 גרם. ובשעה"ד גדול, יצרף כל ג' הקולות (הנ"ל במצה) ביחד והוא בערך 6-7 גרם לכל כזית. ואמנם לעיל (אות ג') לגבי הכזית הב' דמצה הקלנו אף לכתחילה בכל הג' קולות, אולם שא"ה שהאחרונים תמהו טובא בעיקר חיובו, משא"כ בנד"ד ודו"ק. וכן באפיקומן, לכתחילה יקח לשני הזיתים 37 גרם (לכל היותר - דאפיקומן דרבנן) וכדלעיל (שם) לענין מצה, ואם יש קושי בדבר יש להקל בהדרגה וכדלעיל. ולגבי שיעור מרור עי' להלן בסמוך.

מרור: א. לכם במרור: יעוי' בפסחים לט: דמבו' דיש היקש ממצה למרור ע"ש. ושמעתי ממו"ח הגריש"א שליט"א דלפ"ז נראה דגם במרור בעינן לכם עכ"ד. ולפ"ז נראה דגם במרור "מהיות טוב" ראוי להקנותו למסובים וכדלעיל לענין מצה (מצה אות ב').

ב. חסה מתוקה: יעוי' בשו"ע (סי' תע"ג סעי' ו') שהביא המינים שיוצאים בהם יד"ח אכילת מרור ע"ש. ובירושלים המנהג ליקח חסה רגילה אע"פ שאינה מרה כלל (עי' במ"ב שם סקל"ד). ויעוי' בשו"ע הגר"ז (סי' תע"ג סעי' ל') שכתב דחזרת כשרה אפילו מתוקה. ודעת החזו"א (סי' קכ"ד) דצריך שיהיה טעם מרירות ובחסה שלנו אינו כן. ולכן ס"ל דיש ליקח החרין. ומו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א נוהג ליקח חסה ששהתה בקרקע יותר מאוחר ובזה מקבלת טעם מרירות. (ועי' בזה בשו"ע הגר"ז שם). ובזה יוצאים יד"ח אף לדעת החזו"א. ובביאור המנהג שלוקחים אף חסה שאינה מרה, נראה דכיון שאח"כ תהיה מרה, איכא שם מרור עליה אף השתא ודו"ק.

והנה חסה המצויה כיום (חסלט) שמגדלים ע"ג מצע מנותק, לדעת החי"א (כלל נ"א סעי' י"ז) אין מברכים עליה בפה"א דעציץ שאינו נקוב לא נקרא אדמה ע"ש, ולדידיה ברכתה שהכל. וכ"כ החי"א בעינינו (כלל ק"ל - הסדר בקצרה סעי' ה') לגבי כרפס דאם גידלו הירק בתוך כלי בבית, לא יברך עליו בפה"א אלא שהכל. אולם יעוי' באגלי טל (מלאכת חורש ס"ד סק"ח) שהוכיח מכמה מקומות בש"ס דעציץ שאינו נקוב חשיב גידולי קרקע ע"ש. וכ"ה נקיטת הפוסקים דברכתה בפה"א. וכן מצדד בשו"ת שבה"ל (ח"א סי' ר"ה בהערות על השו"ע סי' ר"ד) ע"ש.

ג. ברכה ראשונה: גם אם אכל כזית מהכרפס לא יברך ברכה אחרונה, מפני שפוטר את המרור (מ"ב תע"ג סקמ"ו). ואף אם בירך בר"א, כתבו הפר"ח, הגר"א והגר"ז דלא יברך על המרור, כדעת התוס' (ברכות מא: ד"ה אי הכי, ובפסחים קטו. ד"ה והדר) דהמרור הוא חלק מהסעודה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו.

ד. שיעור כזית למרור: לכתחילה יש לאכול כחצי ביצה לפי השיעור הקטן והוא בערך 27 גרם¹⁰. וכן דעת הרבה פוסקים. אולם מי שקשה לו בשיעור זה, נראה דאפשר להקל ב-17 גרם. דהחזו"א זצ"ל היקל במרור דסגי בשליש ביצה לפי השיעור הקטן. ונראה טעמו משום דמצדד לדינא כהרמב"ם דכזית הוי שליש ביצה וכדמשמע בדבריו (סי' ל"ט סק"ז) דסמכין על הרמב"ם אף לכתחילה. ובשש"ת (סי' י"א) מבואר דכ"ה דעת רוב הראשונים. ויש לצרף עוד דדעת הרבה פוסקים דמשערים בכזית של זמנינו והוא לכל היותר כשליש ביצה (17 גרם) כמבואר בשש"ת (שם בסוף הסי'). והחזו"א נקט מעיקר הדין כשיטות אלו כמבואר בשש"ת (שם), ומשו"ה היקל בכזית דמרור דסגי ב-17 גרם.

כורך: א. שיחה קודם כורך: בשו"ע תע"ה סוסעי' א' כתב שמשעת הברכה על המצה לא יסיח שלא מענין הסעודה עד כורך כדי שתעלה ברכת מצה ומרור גם על הכריכה. ובביה"ל ד"ה ואומר העיר לפי"ז דלכאור' אמירת זכר למקדש הוי הפסק בין ברכה לכריכה. וכ' שבשאר פוסקים לא כ"כ, אלא רק שעצם הכריכה היא זכר למקדש אבל לא הזכירו בו אמירה ע"ש אחר האכילה. (לרמב"ם משמע דאליבא דהלל יצא כבר מצה ומרור, ורק יש עוד מצות כריכה.)

ב. שלחן עורך: אאמו"ר זצ"ל אמר שהרוצה לאכול חרוסת תוך הסעודה, יברך ברכה"נ דלא חשיב מדברים הבאים מחמת הסעודה. (עי' בהליכות שלמה - מועדים פסח, פ"ט סעי' נ"ג משכ"ב.)

ג. שיעור המצה לכורך: לכתחילה יקח 20 גרם לכורך. ובשעה"ד אפשר להקל בזה. ונתבאר הפרטים לעיל (מצה אות ז') ע"ש.

צפון: א. זכר לפסח ולמצה: אוכלים זכר לפסח שנאכל על השובע. וכתב המ"ב (סי' תע"ז סק"א) שלכתחילה יאכל ב' כזיתים, א' זכר לפסח וא' זכר למצה הנאכלת עמו. ובח"א (כלל ק"ל הסדר בקצרה סעי' י"ג) כתב זכר לפסח וזכר לחגיגה, וצ"ע. ולדבריו לכאור' בער"פ שחל בשבת א"צ ב' כזיתים כיון דאין חגיגה בשבת. ומרהיטת הפוסקים שלא כ"כ, משמע דהעיקר כהטעם שהובא במ"ב. (ועי' במ"ב סי' תע"ג סקכ"ב ודו"ק.)

ב. סוף זמן אכילת אפיקומן: כידוע הערת אאמו"ר במנח"ש (ח"א סי' צ"א אות ט"ו) שחצות אינו זמן הרשום בלוח א"י שהוא לפי שקיעה עד נצה"ח, דהא בכל התורה ובקדשים אזלינן מצה"כ עד עלה"ש דהוא יום לכל התורה כולה ורק בק"ש אזלינן בתר זמן שכיבה וקימה, וכאן שהמצה בזמן אכילת פסחים א"כ היינו בזמן מכת בכורות שהיתה בדיוק בחצות שמצה"כ עד עלות השחר.

¹⁰ *ואף דלענין מצה נתבאר לעיל (מצה אות ג') דהחזו"א מדד ויצא לו כ-15 גרם [והקה"י מדד ויצא לו 20 גרם], ולדברי שניהם הוא פחות מ-27 גרם, שאני התם דהמשקל הסגולי של המצה יותר קל מהמים, משא"כ בחסה שהמשקל הסגולי הוא כעין של המים, בעינן 27 גרם. עי' בזה בהגדש"פ ממרן הגריש"א זצ"ל (סימני הסדר, מרור הערה ק"ח) ובשו"ת אול"צ (ח"ג פרק ט"ו תשו"י י"א).

ובמכתב נקט כן בבירור. ובמנח"ש שם יישב מנהג העולם שמקילים בזה אך אין דעתו נוחה מזה ע"ש. ובאמת הרבה נזהרים בזה וכן מו"ח הגרי"ש אלישיב שליט"א נזהר בזה. והוא בערך רבע שעה לפני חצות שבלוח א"י.

ג. אם יש עצה להאריך הסעודה אחרי חצות: הטעם שאסור לאכול אחרי האפיקומן, הוא כדי שישאר טעם מצת מצוה בפיו. וכתב האבני נזר (או"ח סי' שפ"א) דודאי אין חיוב שישאר טעם פסח ומצה בפיו רק בזמן המצוה דלא מסתבר שאחרי זמן המצוה יצטרך עוד טעם בפיו, כמו שבבוקר אין חייב בכך. והנה לענין זמן אכילת מצה מדאורייתא אי הוי עד חצות או עד הבוקר, פליגי בזה ר"ע וראב"ע. שראב"ע סובר שזמנה עד חצות, ור"ע סובר דזמנה עד הבוקר, וכמבואר בפסחים קכ: ע"ש. ונמצא שלראב"ע סגי שטעם מצה יהא בפיו עד חצות, ולר"ע צריך שיהיה עד הבוקר. וכתב האבני נזר דלפי"ז יש עצה "דאם בתחילת הסעודה או באמצע רואה שהוא קרוב לחצות יאכל כזית מצה על תנאי, דאם הלכה כראב"ע יהיה זה לשם אפיקומן, וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואח"כ יאכל שנית אפיקומן ויוצא ממ"נ. דאם הלכה כראב"ע דזמנה עד חצות, א"כ יוצא באפיקומן ראשון ואחר חצות מותר לאכול דברים אחרים, ואם הלכה כר' עקיבא דעד שיעלה עמוד השחר, א"כ יוצא באפיקומן השני עכ"ד האבנ"ז.

אולם מו"ח מרן הגריש"א (שליט"א) [זצק"ל] העיר בזה שהרא"ש כותב שם "דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא", ויש ראשונים שסוברים שכל מקום שאמרו להרחיק מן העבירה אינו הרחקה בלבד, אלא הכוונה שרבנן אמרו שבכה"ג שיאכל אח"כ אינו מקיים את המצוה, וכן מוכח מלשון הרמב"ם (עי' בזה בבית הלוי סי' ... בארוכה). נמצא לפי"ז שלר"ע צריך לאכול עד חצות בלבד, וטעם המצה צריך שישאר עד הבוקר, שכך הוא זמן המצוה מדאורייתא. ולכן דעת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שלא לסמוך על עצה זו.

ד. שיעור המצה לאפיקומן: לכתחילה יקח ב' זיתים ושיעורן לכל היותר כב' הכזיתים של "מוציא מצה" והם 37 גרם. ואם יש קושי בדבר אפשר להקל בזה. ונתבאר הפרטים לעיל (מצה אות ז) ע"ש.